

MOLIYAVIY NATIJALARNI SHAKLLANTIRISH TARTIBI

Tursunov Said Primqulovich

Termiz Davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti, Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası o'qituvchisi

Fan: Bugalteriya hisobi va soliqqa tortish. 99-586-46-36

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy natijalarni shakllantirish. Moliyaviy natijalarning mohiyati va ahamiyati tartibi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Buxgalteriya, daromad, xarajat, foyda, korxonalar, iqtisod, mablag', balans, moliyaviy natija.

Moliyaviy natijalar har qanday korxonaning iqtisodiy holatini baholashda muhim rol o'ynaydi. Ular korxonaning moliyaviy barqarorligi, foyda olish salohiyati va samaradorligini aniqlash uchun tahlil qilinadi. Ushbu maqolada moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi, asosiy bosqichlari, hisob-kitob usullari hamda ularni tahlil qilish metodlari batafsil yoritiladi.

1. Moliyaviy natijalarning mohiyati va ahamiyati

Moliyaviy natija korxonaning o'z faoliyati davomida olgan daromadlari va qilgan xarajatlari o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi. Agar daromadlar xarajatlardan yuqori bo'lsa, foyda hosil bo'ladi, aks holda zarar yuzaga keladi.

Moliyaviy natijalarning ahamiyati:

- ✓ Investitsiya qarorlarini qabul qilishda yordam beradi – korxonaning foydadorligi va rentabelligini baholash orqali investorlar va aksiyadorlar strategik qarorlar qabul qiladi.
- ✓ Solvlik va likvidlikni boshqarishda yordam beradi – moliyaviy natijalar orqali korxonaning qarzlarini qoplash imkoniyatlari baholanadi.
- ✓ Soliq va dividend siyosatini belgilaydi – sof foyda asosida korxonalar soliq to'lovlarini rejalashtiradi va aksiyadorlarga dividend to'lash imkoniyatlarini aniqlaydi.
- ✓ Faoliyat samaradorligini ko'rsatadi – foyda va zarar tahlili orqali korxonaning boshqaruv samaradorligi baholanadi.

2. Moliyaviy natijalarni shakllantirishning asosiy bosqichlari

Moliyaviy natijalarni shakllantirish quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

1-bosqich: Daromadlarni hisoblash

Korxonada faoliyati natijasida hosil bo'ladigan barcha daromadlar aniqlanadi. Asosiy daromad turlari:

- Asosiy operatsion daromadlar – mahsulot va xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar.
- Moliya daromadlari – depozit foizlari, obligatsiyalar va dividendlardan tushgan daromadlar.
- Boshqa daromadlar – jarimalar, grantlar, subsidiyalar va boshqa moliyaviy yordamlar.

2-bosqich: Xarajatlarni aniqlash

Xarajatlar bu korxonada tomonidan mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida amalga oshiriladigan harajatlar hisoblanadi. Ular quyidagilarga bo'linadi:

- Ishlab chiqarish xarajatlari – xomashyo, ish haqi, elektr energiyasi va boshqa ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlar.
- Ma'muriy va tijorat xarajatlari – marketing, reklama, transport va ijara xarajatlari.
- Foiz to'lovlari va soliqlar – bank kreditlari bo'yicha foizlar, davlat soliqlari va bojlar.

3-bosqich: Moliyaviy natijalarni hisoblash

Moliyaviy natijalar quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatining moliyaviy natijalari foydaning quyidagi ko'rsatkichlari bilan tasniflanadi:

- mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda, bu sotishdan olingan sof tushum bilan sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi o'rtasidagi tavofut sifatida aniqlanadi:

$$YaF = SST - IT$$

bunda,

YaF – yalpi foyda;

SST – sotishdan olingan sof tushum;

IT – sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi;

- asosiy faoliyatdan ko'rilgan foyda, bu mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda bilan davr xarajatlari o'rtasidagi tafovut va plyus asosiy faoliyatdan ko'rilgan boshqa daromadlar yoki boshqa zararlar sifatida aniqlanadi:

$$AFF = YaF - DX + BD - BZ,$$

bunda,

AFF – asosiy faoliyatdan olingan foyda;

DX – davr xarajatlari;

BD – asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar;

BZ – asosiy faoliyatdan ko‘rilgan boshqa zararlar;

- xo‘jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zararlar), bu asosiy faoliyatdan olingan foyda summasi plyus moliyaviy faoliyatdan ko‘rilgan daromadlar va minus zararlar sifatida hisoblab chiqiladi:

$$UF = AFF + MD - MX,$$

bunda,

UF – umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda;

MD – moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar;

MX – moliyaviy faoliyat xarajatlari;

- soliq to‘lagungacha olingan foyda, u umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda plyus favqulodda (ko‘zda tutilmagan) vaziyatlarda ko‘rilgan foyda va minus favqulodda zarar sifatida aniqlanadi:

$$STF = UF + FP - FZ,$$

bunda,

STF – soliq to‘lagungacha olingan foyda;

FP – favqulodda vaziyatlardan olingan foyda;

FZ – favqulodda vaziyatlardan ko‘rilgan zarar;

- yilning soy foydasi, u soliq to‘langandan keyin xo‘jalik yurituvchi sub’ekt ixtiyorida qoladi, o‘zida daromad (foyda)dan to‘lanadigan soliqni va minus qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa soliqlar va to‘lovlarni chiqarib tashlagan holda soliqlar to‘langunga qadar olingan foydani ifodalaydi:

$$SF = STF - DS - BS,$$

bunda, SF – sof foyda;

DS – daromad (foyda)dan to‘lanadigan soliq; BS – boshqa soliqlar va to‘lovlar.

Foydaning taqsimlanishi deganda uning iste‘mol va jamg‘arishga yo‘naltirilishi, joriy davr foydasining soliqlar to‘lovi, ishlab chiqarishni rivojlantirish va zaxiralashga hamda kapital egalari o‘rtasidagi shartlar, kelishuvlarga binoan taqsimlanishi tushuniladi.

Foyda quyidagicha taqsimlanadi:

- soliq qonunchiligiga muvofiq davlat byudjetiga soliqlar, yig‘imlar va to‘lovlarga;

- ishlab chiqarishni rivojlantirish va zaxiralashga; - aktsiya va kapital egalariга dividendlar to‘lashga.

Korxonada o'zining hisob foydasidan, avvalo, davlat oldida hisob beradi va o'zining ixtiyorida hamda tasarrufida bo'lgan foyda summasini aniqlaydi. Foydadan olingan soliqlar qat'iy stavkalarda va foizlarda undiriladi. Hisob foydasining qolgan qismi korxonada sof foydasi sifatida uning erkin belgiloviga (aktsionerlar umumiy yig'ilishining qarori va ichki nizomiga) muvofiq taqsimlanadi.

Sof foydadan ishlab chiqarishni rivojlantirish va kengaytirishga oid sarflar aktsionerlarning umumiy yig'ilishida hisob berish hamda ularning roziligini olish asosida belgilanadi.

Sof foydaning qolgan qismi chiqarilgan aktsiyalarning turiga qarab va ularning imtiyozli shartlari asosida taqsimlanadi. Dastlab imtiyozli aktsiya egalari oldindan kafolatlangan foizlarda to'lovlar hisobga olinadi, so'ngra oddiy aktsiya egalari dividend foizlari va summalari e'lon qilinadi. Foydaning taqsimlanmagan qismi korxonada uchun taqsimlanmagan foyda sifatida, agar korxonada nochor ahvolda bo'lsa, qoplanmagan zarar sifatida keyingi hisobot yiliga o'tkaziladi.

4-bosqich: Moliyaviy hisobot tayyorlash

Moliyaviy natijalar bo'yicha hisob-kitoblar yakunlangach, quyidagi asosiy hisobotlar tuziladi:

- ✦ Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot – daromad, xarajat va sof foydani aks ettiruvchi hujjat.
- ✦ Balans hisobotlari – aktivlar, passivlar va kapital hajmini ko'rsatadi.
- ✦ Pul oqimlari hisobotlari – pul tushumlari va chiqimlari harakatini aks ettiradi.

3. Moliyaviy natijalarni tahlil qilish usullari

Moliyaviy natijalarni baholash uchun quyidagi tahlil usullari qo'llaniladi:

1. Gorizontal tahlil

Bu usulda moliyaviy natijalar turli davrlarga solishtiriladi va o'zgarishlar aniqlanadi. Masalan, kompaniyaning yillik daromadi 2023 yilda 10% oshgan bo'lsa, uning iqtisodiy o'sish sur'ati baholanadi.

2. Vertikal tahlil

Har bir moliyaviy ko'rsatkichning umumiy hajmdagi ulushi foizlarda hisoblanadi. Masalan, umumiy daromad tarkibida ishlab chiqarish xarajatlarning ulushi qanday ekanligi aniqlanadi.

3. Ko'rsatkichlar (koeffitsiyentlar) tahlili

Moliyaviy natijalarni baholash uchun turli ko'rsatkichlardan foydalaniladi:

- Foyda marjasi = $\text{Sof foyda} / \text{Umumiy daromad} \times 100\%$
- Rentabellik darajasi = $\text{Foyda} / \text{Ishlab chiqarish tannarxi} \times 100\%$

- Likvidlik koeffitsiyenti = Joriy aktivlar / Joriy majburiyatlar

4. Moliyaviy natijalarni optimallashtirish yo‘llari

Moliyaviy natijalarni yaxshilash uchun quyidagi strategiyalar qo‘llanilishi mumkin:

- ✓ Xarajatlarni kamaytirish – ortiqcha ma‘muriy va ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish.
- ✓ Narx siyosatini to‘g‘ri belgilash – mahsulot yoki xizmat narxlarini bozordagi talab va raqobatchilarga mos ravishda belgilash.
- ✓ Moliyaviy menejmentni rivojlantirish – pul oqimlarini samarali boshqarish, investitsiyalarni diversifikatsiya qilish.
- ✓ Raqobatbardoshlikni oshirish – yangi texnologiyalarni joriy qilish, mijozlarga qo‘shimcha qiymat yaratish.

Xulosa

Moliyaviy natijalarni shakllantirish har qanday biznes uchun muhim jarayon bo‘lib, korxonaning iqtisodiy samaradorligini baholash va rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. To‘g‘ri moliyaviy tahlil va strategik rejalashtirish yordamida kompaniyalar o‘z foydasini oshirish va moliyaviy barqarorlikka erishishlari mumkin. Bu jarayonda hisob-kitoblarning aniq yuritilishi, hisobotlarning shaffofligi va samarali moliyaviy boshqaruv muhim o‘rin tutadi. Shu sababli, har bir korxonaga o‘z moliyaviy natijalarini tahlil qilib borishi va ularni doimiy ravishda optimallashtirish ustida ishlashi lozim.

Moliyaviy natijalarni shakllantirish kompaniya muvaffaqiyatining asosiy ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. To‘g‘ri hisob-kitob va tahlil korxonaga moliyaviy strategiyasini rejalashtirish, xarajatlarni optimallashtirish va daromadlarni oshirish imkoniyatini yaratadi. Shuning uchun moliyaviy natijalarni shakllantirish jarayonida aniq reja va tahlil usullariga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi.